

Bergeijk in oorlogstijd 1939-1945.

Ad Tilborghs, juli 2015

Onlangs verscheen het boek “Bergeijk in Oorlogstijd”.¹ Wie afgaande op de titel denkt dat hij hiermee een boek in handen heeft waarin uit de doeken wordt gedaan hoe Bergeijk de tweede wereldoorlog is doorgekomen, moet teleurgesteld worden. Het boek bevat in hoofdzaak interviews met Bergeijkers. Maar ook met personen van elders die in Bergeijk gewoond hebben, zoals marechaussees die hier waren gedetacheerd. Zij vertellen over wat ze tijdens de oorlog hebben meegemaakt, gezien of gehoord. Niet alleen in Bergeijk maar ook elders. En dat was niet mis. De interviews vonden plaats vanaf 1989, 40/50 jaar na dato, toen de geïnterviewde al behoorlijk op leeftijd was. Of de geïnterviewde na al die jaren nog beschikte over een feilloos geheugen kun je niet voetstoots aannemen.

Bij de auteur (geboren 1933) hoeft hieraan niet getwijfeld te worden, zoals hij schrijft (pag. 11,12):
“Alles wordt herinnering als een film die tussen mijn oren op een harde schijf zit, mijn geheugen. Die film kan ik op elke willekeurige plaats laten draaien en stopzetten. Een wonder dat zoiets bestaat. Alles komt weer helder voor de geest. Niet alleen de bewegende beelden, zelfs het geluid en de geur.” Inderdaad, een wonder. Zeker als het hier gaat over een jongetje dat bij het uitbreken van de oorlog nog maar zes jaren oud was.

“En daarom vullen we de eigen herinneringen aan met de belevenissen van andere Bergeijkers.”

Het boek had dus evengoed als titel kunnen dragen: “Johan Biemans en zijn herinneringen aan de oorlogstijd (1939-1945)”. Illustratief is de foto die hij vond in het Imperial War Museum in Londen. Die zat in een mapje met “Eindhoven” erop. Op deze foto zijn een heleboel mensen te zien die zich hadden verzameld om de intocht van de geallieerden gade te slaan. Ergens in het midden is een nauwelijks herkenbaar gezicht van een jongetje te zien. Maar de schrijver brengt de lezer uit de droom. Hij heeft bij dat kopje een pijltje gezet zo van: kijk, dat ben ik, elf jaar oud. En wat moet de lezer met een foto uit 1933 waarop de auteur als baby van een half jaar oud bij zijn vader op schoot achter een radio zit? *“Dat was onze later clandestiene radio, een Philips 720A .”*

De omvang van het boek (440 pagina's.) is - naast de interviews en persoonlijke herinneringen van de auteur - vooral bereikt door het opnemen van minutieus overgeschreven teksten uit dagboeken, kronieken, registers, correspondentie en andere documenten. Het begint al met de letterlijke weergave van een 40-tal processen verbaal opgemaakt door de veldwachter, nadat de Duitsers direct na de inval het dorp doorzochten naar wat van hun gading zou kunnen zijn. Zo werden bij bakker Verhoeven onder meer twee bolletjes edammerkaas à 70 cent per stuk meegenomen zonder te betalen.

Maar er zijn ook overzichten opgenomen waarin we precies kunnen zien welke Bergeijkers op last van hogehand zijn radiotoestel heeft ingeleverd. En lijsten met adressen waar Duitsers waren ingekwartierd. En lijsten ingekwartierde geallieerden, na de bevrijding.. En zo meer. Vooral de verhalen over de hier en daar gecrashte vliegtuigen krijgen bijzonder veel aandacht. Veel Bergeijkers die kort na het gebeuren de plaats des onheils hadden bezocht, komen met hun herinneringen uitgebreid aan bod. Dat daarbij een aantal Bergeijkers met gevaar voor eigen leven de overlevenden van zo'n crash heeft laten onderduiken of via een “pilotenlijn” heeft laten

¹ Bergeijk in Oorlogstijd 1939-1945, Johan Biemans, Stichting Eicha Bergeijk, 2015, ISBN 9789071567117.

ontsnappen, wordt in verschillende verhaallijnen uitvoerig uit de doeken gedaan. Onsamenhangend dat wel, maar toch.

Dat de schrijver de lezer hier en daar met vragen laat zitten, blijkt bijvoorbeeld uit het volgende. In zijn boek zijn opvallend veel bladzijden gewijd aan het oprichten van een Bergeijks oorlogsmonument. Dat was al aan de orde kort na de oorlog. Dat kwam er uiteindelijk, in samenwerking met de gemeente Valkenswaard, pas in 1994, 50 jaar na de bevrijding. Dat de tekst op dit monument volgens een andere auteur pertinente fouten bevat ², wordt in het boek niet eens aangestipt.

BERGEYK POORT DER BEVRIJDING

Op 11 september 1944 zette hier de eerste geallieerde
verkenningseenheid het Second Household Cavalry Regiment
voet op Nederlandse grond.

17 september volgde de doorstoot in het kader van Market Garden
van 20 op 21 september kwam de Koninklijke Nederlandse Brigade
Prinses Irene langs deze poort terug in het vaderland.

1944-1994

In het boek zijn een aantal Bergeijkenaren aangeduid met een sterretje [*]. Volgens de auteur waren dit “foute” Bergeijkenaren. Maar als je navraagt waarom die dan “fout” zijn geweest, krijg je een nietszeggend antwoord. Vraag je dit na bij andere oudere Bergeijkenaren, dan weten ze dat eigenlijk niet precies of hebben het van horen zeggen. En zo kan het gebeuren dat 70 jaar na dato er nog steeds nabestaanden zijn van mensen die in de oorlog het etiket “fout” opgeplakt hebben gekregen, die zich nog steeds afvragen wat er toentertijd aan de hand moet zijn geweest. Voor deze mensen is helaas de oorlog nog niet afgelopen...

Er zullen in Bergeijk ongetwijfeld een aantal mensen lid zijn geweest van de N.S.B., S.S. of N.A.F. Maar zij moeten lang niet allemaal gevaarlijk zijn geweest. Ook middenstanders en arbeiders werden lid in de hoop dat zij tijdens de oorlog aan de kost konden komen. Van de idealen van de N.S.B. waren zij amper op de hoogte.

² Oorlogstijd in Valkenswaard, J. Israel, Valkenswaard 1997

Gelukkig relativeren Frits Rijnders (1920-2011) en Frans van der Meijden (pag. 356) die het nodige hadden meegemaakt in de oorlog, het “fout” zijn. Zij waren het er niet mee eens dat een meisje uit Luyksgestel werd opgebracht om haar kaal te scheren louter vanwege het feit dat ze met Duitsers op stap was geweest. Of ten aanzien van een zekere [*] die werkte op het Arbeidsbureau, maar die er daar wel voor had gezorgd dat een aantal Bergeijkenaren de dans konden ontspringen.

Wat moet dan iemand van “na de oorlog” met dit boek? Vooral iemand die geïnteresseerd is in het wel en wee van de vermelde personen komt hier zeker aan zijn trekken. Stamboomonderzoekers kunnen met de gegevens hun stamboom zoals dat heet “inkleuren”. Soms met triviale gegevens, anekdotes en aangrijpende belevenissen. Met het een wat meer, met het ander wat minder. Wij hebben – met goedvinden van de auteur - dankbaar gebruikgemaakt van de informatie die over de familie Tilburgs en Tilborghs in dit boek te vinden is. En die is niet gering. In onze kroniek hebben we reeds een aantal gegevens uitgewerkt:

- Peer Tilburgs (1915-2002) in concentratiekamp Vught (1943).
- Peer Tilburgs (1915-2002) en de bevrijding van Bergeijk (1944).
- Peer Tilburgs (1915-2002) met zijn zwager Harrie van Oirschot in het verzet (rond 1943).

Hierna nog wat resterende brokjes, aangevuld met gegevens uit andere bronnen.

Over de familierelatie van de schrijver met de familie Tilburgs/Tilborghs (pag.13)

In de vroege morgen van de tiende mei 1940 kreeg de zesjarige Johan Biemans te horen dat het oorlog was. In de lucht zag hij op grote hoogte een vliegtuig. In zijn enthousiasme liep hij naar zijn tante Bertha, al roepende en wijzende: “*Kijk daar, een vliegmachien!*”. Meteen kreeg hij van zijn tante een draai om zijn oren, terwijl zij hem duidelijk maakte: “*’t Is oorlog, direct schieten ze, als ge wijst!*” Genoemde tante Bertha is Bertha Sengers (1916-1997), die in februari 1941 trouwde met Piet van Empel (1911-1991). Haar zuster Lien Sengers (1906-1988) was in 1930 al getrouwd met Jan Biemans (1906-2004) de vader van de auteur. Bertha en Lien Sengers waren dochters van Jan Sengers (1879-1961) en Bertha Tilburgs, de opa en oma van de auteur. Oma Bertha was een zuster van onder meer Hein Tilborghs (sigarenfabrikant) en Frans Tilborghs (Café de Postduif).

Ook oma Bertha maakte hem maar wat wijs. In datzelfde voorjaar volgde hij van dag tot dag de bouw van een brandweerberging in de tuin van het gemeentehuis. Op zeker moment gingen de metselaars schuilen vanwege een zware onweersbui. Ook oma Bertha riep hem daarom binnen, hem waarschuwend voor *’t dondermänneke*. Toen hij zich even later weer buiten waagde schrok hij enorm van een oorverdovende knal die met een knetterde blikseminslag gepaard ging. Van de weeromstuit holde hij weer naar binnen, en struikelde over een verdwaalde waslijn. “*Even heb ik gedacht dat het dondermänneke me al te pakken had*”. (pag. 67)

Over de eerste jaren van de bezetting (pag.152)

Peer Tilburgs vertelt: “*Er was toen nog maar een beetje melk, naderhand zowat niks meer. Want de mensen moesten al hun koeien ieder jaar afleveren. Dat ging allemaal naar de Duitsers. Die boer had nog vier koeien en dan moest hij er een brengen en nog een kalf en straks had je niks meer over. En wie een goed paard had moest het ook brengen. Daar kreeg je dan wel een beetje geld voor, maar je moest dan toch nog maar weer zien dat je een ander paard had. En je kon er haast geen kopen.*”

“*Ik heb van ‘39/’40 tot ‘41 altijd graan gevaren. Toen was ik nog niet getrouwd [hij trouwde 12-5-1942]. Dat graan werd bij de mulder of bij den bond afgeleverd en dan moest dat naar de boot. In Eindhoven of Oirschot werd dat ingenomen. Alles was voor den Duits. Hier en daar werd wat gesaboteerd, natuurlijk, dat moest wel. Anders had niemand niks. Graan malen was ook op de bon. Als je een kwakske wou laten malen, dan moest je eerst een bon halen in Gestel, bij Nol van den*

Boer, de bureauhouder. Dan kon je 25 kg laten malen. Daar zat zo'n kantoorket met een man of zes, zeven. Als je een varken liet slachten moest je daar ook zijn."

Over Duitse inkwartieringen (pag. 65)

Kort na de bezetting (oktober 1940) werden vooral in het centrum van Bergeijk ('t Hof) veel Duitsers ingekwartierd. Later stond er wel een vergoeding tegenover. In een lange lijst met "Quatiergeldabrechnungen" lezen we dat over de periode 25 oktober tot en met mei 1941, dus ongeveer zeven maanden, bij Fr. Tilburgs, wonende A 205 (café de Postduif) twee tot drie Duitse soldaten waren ingekwartierd. Maar de bezetter heeft aanvankelijk ook gewoon verblijfruimtes gevorderd, maar daarover worden we niet geïnformeerd.

Lien Tilborghs vertelde in 2005 dat in de sigarenfabriek van haar vader een tijdlang Duitsers hebben gezeten. Over hoe het er aan toe ging wanneer je Duitsers in huis had, bestaat in Bergeijk nauwelijks informatie. Om hiervan toch een beeld te krijgen, verwijzen we naar bijgaande link, waarin mevrouw Meijs-Verhees³ uit Bergeijk haar ervaringen met ingekwartierde Duitsers met ons deelt.

<http://getuigenverhalen.nl/interview/interview-02-9>

Over de naam en faam van de Tilenzo-sigaren (pag. 80)

Frits Rijnders (1920-2011) werkte als ex-militair op het gemeentehuis. Op een gegeven moment besloot hij zijn tijdelijk baantje als ambtenaar op te zeggen en te gaan boeren. Als boer kwam hij dan in aanmerking voor een Ausweis. Dit papiertje voorkwam dat de Duitsers hem lastig zouden vallen. Voor een Ausweis (een geel briefje met een stempel erop met zo'n Duitse adelaar) moest hij zich wenden tot een smid op de Weebosch. Die geloofde aanvankelijk niet dat hij boer was geworden. Uiteindelijk schreef hij toch een Ausweis uit op zijn naam.

"Ik was heel dankbaar dat ik dat briefje kreeg. Ik zeg: "Dan krijg je van mij een lekkere sigaar uit onze pa zijn kistje." Ik gaf hem een sigaar uit het kistje van Hein Tilborghs, dat waren nog echte goeie sigaren, Tilenzo (...) Na de oorlog ben ik bij de smid nog een keer gaan buurten. Ik zeg: "Smid (...) Jij hebt van mij toen een goeie sigaar gehad." "Dat was een verrekte goei" zei hij."

Over de luchtbescherming (pag. 69)

Eind 1940 werd in Bergeijk een uitkijkpost van de luchtbescherming ingericht. Hiervoor werd het torentje van het gemeentehuis gebruikt. Adri van Veldhoven (1919-2000) die in mei 1940 als militair was betrokken bij de gevechtshandelingen toen de Duitsers vliegvelden rond Den Haag aanvielen, vertelt:

"De oud-militairen moesten dienst doen boven in dat torentje van het gemeentehuis van een uur of acht tot ik meen vier uur. Als er vliegtuigen aankwamen moest je dat melden met de telefoon. Ik had er twee keer gezeten in veertien dagen tijd en toen moest ik wéér. Ik zei: "Dat doe ik niet meer. Als ge alle militairen van Bergeijk oproept, dan duurt het wel een maand of langer voordat ik weer aan de beurt ben." Ik zat daar met Sjefke Tilborghs. Ik moest ermee lachen. Sjefke was zo bang als een wezel..."

Josephus Johannes Cornelis (Sjef) Tilborghs (1913-1976) was op dat moment 27 jaar, en ongehuwd. In 1941 werkte hij nog op de sigarenfabriek van zijn vader, Hein Tilborghs. In 1942 trouwde hij met

³ Helena Maria Elise Verhees, geboren te Bergeijk in 1927, dochter van Piet Verhees (1893-1975). Zij trouwde in 1951 met Wim Meijs (1921-1986). Piet Verhees was een gekende uitbater van café-zaal De Gouden Leeuw op 't Hof.

Nel Jansen (1918-1979). Op zijn gedachtenisprentje lezen we dat Sjef een bekende figuur was in het dorp. Hij was de postbode, drieëndertig jaar lang. Hieruit kunnen we afleiden dat zijn aanstelling in 1943 moet zijn geweest.

Over het inleveren van radio's (pag. 158)

In 1943 werd in Bergeijk verordonneerd dat álle in de gemeente aanwezige radio-ontvangtoestellen moesten worden ingeleverd, tenzij iemand hiervoor dispensatie had. Zo kwamen nagenoeg alle radio's op het gemeentehuis terecht. Het register van ingeleverde radio's telt 234 toestellen, onder meer die van:

- *J.H. Tilborghs, merk Telefunken*
- *C.P. Tilburgs, merk N.S.F.*
- *A.F. Tilborghs, merk Philips*

Later zou nog een lijst worden opgemaakt van ingeleverde radio's, die door de Duitse Weermacht waren meegenomen. In deze lijst komt voor:

Wed. A.F. Tilborghs, oud huisnummer A 321, nieuw huisnummer Burg. Magneestr. 9. Fabricaat Philips, type 2531, toestelnummer 39611, met de toevoeging: (n.i.) luidspreker.

Met het laatste is bedoeld dat de luidspreker van dit toestel ontbrak (n.i.: niet ingeleverd). De radio werd gebruikt in café de Postduif. Door de verplichte inlevering van zijn radio was de caféhouder behoorlijk gedupeerd, want de radio werd ook gebruikt als grammfoonversterker in zijn zaak. In Bergeijk maakten vijf kasteleins (Van Gompel, Tilborghs, Sengers, van Vlierberghe en Box) van de later aangeboden mogelijkheid gebruik om hun toestel terug te halen. Maar eerst moesten wel enkele onderdelen uit het apparaat verwijderd worden, zodat het niet meer als radio maar alleen nog als versterker gebruikt kon worden.

Over inkwartiering van Engelse militairen op 't Hof en 't Loo (pag. 368)

Twee lijstjes vertellen ons dat op 't Hof tijdens een bepaalde week bijna 300 geallieerden waren ingekwartierd, en op 't Loo bijna 170. Met de bedragen die hiervoor vergoed werden, erbij. Meester Van Deijck, hoofd van de jongensschool op 't Hof ontving bijvoorbeeld 98 gulden (periode 2 tot en met 8 oktober 1944) voor huisvesting van 70 militairen. Frans Tilborghs van café de Postduif, tegenover die school, ontving over die week 130 gulden en 5 cent.

Lien Tilborghs vertelde in 2005 dat direct na de bevrijding de sigarenfabriek van haar vader een paar maanden onderdak had geboden aan de Engelsen. Een aantal hield kantoor in de voorkamer van het woonhuis. Eén ervan was een zekere Ted, met wie zij tot lang na de oorlog nog heeft gecorrespondeerd.
